

Informacje o zawodach funkcjonujących na rynku pracy – perspektywa systemowa

Stefan M. KWIATKOWSKI

Zawodoznawczy wymiar projektu INFODORADCA+

Occupational dimension
of the INFODORADCA+ project

Słowa kluczowe: zawodoznawstwo, zadanie zawodowe, kompetencje, kwalifikacje.

Key words: professionalization, occupational tasks, competences, qualifications.

Abstract. Knowledge about occupations – professionalization, is a basic element of work pedagogy. It allows for professional observation of the process of professional tasks implementation, and then for assigning to each distinguished task a set of relevant competences: knowledge, skills and social competences. If we define an occupation as a set of professional tasks, then – from the analysis of individual occupational tasks – we can proceed to the description of the entire occupation. This approach was the starting point to develop the methodology applied in the INFODORADCA+ project, and in particular to develop a model for information about occupations. It includes: identification data of the occupation, a description of the occupation along with assigned professional tasks, lists of competences necessary for their proper performance, as well as references to the situation of the occupation on the labor market and opportunities for professional development and European classification of occupations. The experience gained during the implementation of the INFODORADCA+ project and the results of this project significantly enriched knowledge about occupations and the possibilities of its practical application.

Zawodoznawstwo jako podstawowy komponent pedagogiki pracy. W układzie problemowym pedagogiki pracy centralne miejsce zajmuje wiedza o zawodach, którą

można określić mianem zawodoznawstwa. Jest to jednocześnie, zdaniem Tadeusza W. Nowackiego, podstawowe pojęcie pedagogiki pracy i podstawowy obszar badawczy tej subdyscypliny pedagogicznej¹. Przedmiotem zainteresowań zawodoznawstwa są zasady podziału pracy (w rozumieniu historycznym i współczesnym), opisy zawodów i charakterystyki zawodowe, analizy zadań zawodowych i niezbędnych do ich realizacji układów kompetencji i kwalifikacji, warunki pracy i możliwości rozwoju zawodowego, a także procedury tworzenia klasyfikacji zawodów występujących na rynku pracy oraz sposoby wyłaniania zawodów szkolnych. Nurt badawczy zawodoznawstwa związany jest z szeroko rozumianymi badaniami rynku pracy oraz z badaniami prowadzonymi na stanowiskach pracy (obserwacja czynności zawodowych i analiza dokumentacji technicznej/technologicznej). W takim ujęciu zawodoznawstwo jest interdyscyplinarnym obszarem wiedzy integrującym teorię i praktykę z dziedziny nauk społecznych (pedagogika, psychologia, socjologia), przyrodniczych, medycznych, ekonomicznych i technicznych².

Wyniki badań zawodoznawczych są tradycyjnie wykorzystywane w systemie doradztwa zawodowego³. Obecnie coraz powszechniej nawiązuje się do nich w procesie tworzenia standardów kwalifikacji/kompetencji zawodowych oraz nowoczesnych ram kwalifikacji zawodowych – uwzględniających różne poziomy kwalifikacji i relacje występujące między nimi⁴. W ostatnich latach obserwujemy wzrost zainteresowania zawodoznawstwem również w aspekcie prognozowania popytu na pracę, identyfikacji nowych edukacyjnych funkcji przedsiębiorstw, czy też kultury pracy, mającej wpływ na efektywność produkcji i usług⁵.

Wraz z przeobrażeniami w sferze procesów produkcji i usług, które prowadzą do wyłaniania się nowych zawodów i zanikania zawodów charakterystycznych dla poprzednich etapów cywilizacyjnych, rośnie znaczenie wiedzy o zawodach w ujęciu statycznym, a przede wszystkim dynamicznym. Ujęcie statyczne polega na gromadzeniu i strukturyzowaniu wiedzy o zawodach istniejących i dobrze osadzonych na rynku pracy. Umożliwia ona dostarczanie praktycznych informacji o zawodach, które mogą być wykorzystane zarówno przez kandydatów do pracy i pracowników, jak i pracodawców. Informacje tego rodzaju są również niezbędne w działalności Publicznych Służb Zatrudnienia – stanowią podstawę efektywnego funkcjonowania wojewódzkich

¹ T.W. Nowacki, *Leksykon pedagogiki pracy*, Instytut Technologii Eksploatacji, Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Radom 2004, s. 286–287.

² K.M. Czarnecki, B. Pietrulewicz, P. Kowalik, *Nowy leksykon profesjologiczny*, Wyższa Szkoła Humanitas, Polskie Towarzystwo Profesjologiczne, Sosnowiec 2017, s. 184.

³ Z. Wołk, *Poradnictwo zawodowe w edukacji młodzieży*, Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2006; J. Bluszcz (red.), *Doradca zawodowy na drodze do profesjonalizmu – oczekiwania a rzeczywistość*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2017.

⁴ S.M. Kwiatkowski, *Standardy kwalifikacji i kompetencji zawodowych*, „Studia Pedagogiczne”, nr LXV 2012, s. 163–173; S. M. Kwiatkowski, *Od kompetencji do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji*. „Ruch Pedagogiczny”, nr 4 2014, s. 25–33.

⁵ S.M. Kwiatkowski, *Edukacyjne funkcje współczesnych przedsiębiorstw*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych”, nr 4 2017, s. 157–166; Z. Wołk, *Kultura pracy, etyka i kariera zawodowa*, Instytut Technologii Eksploatacji – PIB, Radom 2009.

i powiatowych urzędów pracy. Do ich zadań należy bowiem wskazywanie zawodów, w których występuje popyt na pracowników (stały i okresowy) oraz wspieranie osób bezrobotnych i poszukujących pracy w modyfikowaniu i transformowaniu posiadanych kompetencji oraz zdobywaniu nowych – przydatnych na rynku pracy. Problem polega na identyfikacji kompetencji kandydata do pracy i porównaniu ich z kompetencjami realnie wymaganymi na określonych stanowiskach pracy. W przypadku wystąpienia różnicy kompetencyjnej oferowane są – w ramach Krajowego Funduszu Szkoleniowego – różne formy doradztwa zawodowego, szkolenia i staże zawodowe.

O znaczeniu informacji o zawodach, w których występuje deficyt pracowników, o kompetencjach niezbędnych w tych zawodach oraz o drogach prowadzących do ich zdobycia świadczy fakt, iż w roku 2017 ponad 480 tys. osób bezrobotnych skorzystało z tzw. aktywnych programów rynku pracy oferujących, obok wspomnianych szkoleń i stażów, dofinansowanie studiów podyplomowych i różnego rodzaju opłat egzaminacyjnych⁶.

Zawodoznawstwo rozumiane jako interdyscyplinarna wiedza o zawodach, ale też o warunkach pracy i płacy oraz o możliwościach rozwoju zawodowego jest współcześnie integralnym elementem wszelkich analiz dotyczących rynku pracy. Cechą konstytutywną tego rynku w warunkach gospodarki rynkowej jest bowiem permanentna nierównowaga występująca między popytem na pracę a podażą pracy w określonych zawodach i obszarach zawodowych. Skłania ona w sposób naturalny do poszukiwania informacji umożliwiających skuteczne poruszanie się w coraz bardziej skomplikowanym świecie kompetencji, a w efekcie projektowanie indywidualnych ścieżek rozwoju zawodowego.

Projekt INFODORADCA+. Przykładem wykorzystania wiedzy o zawodach w praktyce rynkowej jest projekt Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej *Rozwijanie, uzupełnianie i aktualizacja informacji o zawodach oraz jej upowszechnianie za pomocą nowoczesnych narzędzi komunikacji – INFODORADCA+*. Został on zrealizowany w latach 2017–2019 w ramach Programu Operacyjnego: Wiedza – Edukacja – Rozwój.

Projekt INFODORADCA+ stanowi kontynuację wcześniejszych badań i analiz dotyczących standardów kwalifikacji/kompetencji zawodowych. Zostały one podjęte w końcu lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku i w sposób bezpośredni nawiązywały do teorii i praktyki zawodoznawstwa. Warto w tym miejscu zauważyć, że główne idee i wynikające z nich rozwiązania metodologiczne wytrzymały próbę czasu i z niewielkimi modyfikacjami znalazły zastosowanie w najnowszym projekcie – INFODORADCA+. Jest to efekt konsekwentnego nawiązywania do teorii czynności poznawczych i wyprowadzania z niej relacji: zadanie zawodowe – wiedza – umiejętności – cechy psychofizyczne (obecnie operujemy szerszym pojęciem: kompetencje społeczne)⁷.

⁶ E. Flaszynska, *Polityka rynku pracy wobec procesów edukacyjnych i rozwoju zawodowego*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych”, nr 3 2018, s. 11–23.

⁷ Por. L. Kołkowski, S.M. Kwiatkowski, *Elementy teorii kształcenia zawodowego*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 1994; S.M. Kwiatkowski, Z. Sepkowska (red.), *Budowa standardów kwalifikacji zawodowych w Polsce*, Instytut Badań Edukacyjnych, Instytut Technologii Eksploatacji,

Dbałość o ciągłość i replikowalność (cykliczną powtarzalność) badań nad standardami kwalifikacji/kompetencji zawodowych jest dobrze widoczna w projekcie INFODORADCA+, który jest skoncentrowany na opisach informacji o zawodach – w szczególności na standaryzacji tych opisów. Podobnie jak w poprzednich projektach, również wyniki badań tego projektu znajdują szerokie zastosowanie praktyczne. Mogą z nich korzystać Publiczne Służby Zatrudnienia (doradztwo zawodowe, pośrednictwo pracy, dostosowywanie tematyki szkoleń w zakresie wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych do potrzeb rynku pracy), pracodawcy (korelacja między profilami kompetencyjnymi kandydatów do pracy i pracowników a wymaganiami wynikającymi z charakterystyki zadań zawodowych i opisów stanowisk pracy, projektowanie ścieżek rozwoju zawodowego pracowników, ustalanie kryteriów oceny realizacji zadań), a także system oświaty (edukacja formalna i pozaformalna – uwzględnianie w planach i programach celów i treści kształcenia niezbędnych z rynkowego punktu widzenia).

Podstawowymi celami projektu INFODORADCA+ było opracowanie poszerzonego modelu informacji o zawodach, a chronologicznie wcześniej, przygotowanie metodologii tworzenia tych informacji. W obu przypadkach wykorzystano podejście charakterystyczne dla zawodoznawstwa – stosowane już przy realizacji poprzednich projektów związanych z opracowywaniem standardów kwalifikacji/kompetencji zawodowych.

W pierwszej kolejności zaktualizowano słownik podstawowych pojęć dotyczących informacji o zawodach. Trzonem słownika były pojęcia, którymi posługiwano się przy tworzeniu opisów krajowych standardów kompetencji zawodowych w ramach projektu PO KL *Rozwijanie zbioru krajowych standardów kompetencji zawodowych wymaganych przez pracodawców* (2011–2013). Zostały one uzupełnione wybranymi pojęciami, do których odwołuje się *Ustawa o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji (Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 21 kwietnia 2017 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji, Dz. U. z 2017 r. poz. 986, z późniejszymi zmianami)*. Takie podejście pozwoliło na zachowanie wspomnianej ciągłości badań i ich ewentualną replikację oraz na zapewnienie zgodności z aktualnie obowiązującymi aktami prawnymi z obszaru zawodoznawstwa.

Podstawowym, a zarazem pierwotnym, pojęciem w projekcie INFODORADCA+ było „zadanie zawodowe” wynikające z procedur stosowanych w procesie produkcji,

Warszawa – Radom 2000; S. M. Kwiatkowski, K. Symela (red.), *Standardy kwalifikacji zawodowych. Teoria, metodologia, projekty*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2001; S. M. Kwiatkowski, I. Woźniak (red.), *Standardy kwalifikacji zawodowych i standardy edukacyjne. Relacje – modele – aplikacje*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2002; S. M. Kwiatkowski, I. Woźniak (red.), *Krajowe standardy kwalifikacji zawodowych. Projektowanie i stosowanie*, Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2003; S. M. Kwiatkowski, I. Woźniak (red.), *Krajowe standardy kwalifikacji zawodowych. Kontekst europejski*, Ministerstwo Gospodarki i Pracy, Warszawa 2004; S.M. Kwiatkowski (red.), *Kwalifikacje zawodowe na współczesnym rynku pracy*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2005; H. Bednarczyk, I. Woźniak, S. M. Kwiatkowski (red.), *Krajowe standardy kwalifikacji zawodowych. Rozwój i współpraca*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2007; K. Symela, I. Woźniak, *Podręcznik – Jak tworzyć informacje o zawodach funkcjonujących na rynku pracy?*, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, wyd. II, Warszawa 2018.

usług lub (rzadziej) podejmowania decyzji. Dzięki precyzyjnemu zdefiniowaniu tego pojęcia (i wskazaniu jego zastosowania w opisywaniu zbioru informacji o zawodach) możliwe było zdefiniowanie „zawodu” jako zbioru zadań zawodowych, których wykonanie wymaga określonego układu kompetencji i kwalifikacji (rozumianych jako potwierdzone kompetencje), czyli wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych.

W ten sposób było tworzone drzewo wybranych pojęć konstytutywnych dla zawodoznawstwa, a szerzej rzecz ujmując – dla pedagogiki pracy, które dawały możliwość komunikowania się między specjalistami z różnych dziedzin i dyscyplin naukowych współpracujących przy realizacji projektu INFODORADCA+.

Poszerzony model informacji o zawodach został opracowany na podstawie wcześniejszych modeli standardów kwalifikacji/kompetencji zawodowych. Jego strukturę tworzy kilka głównych zbiorów informacji:

- I. Informacje o zawodzie (dane identyfikacyjne, opis zawodu, zadania zawodowe i wymagane do ich realizacji kompetencje, wykaz dodatkowych źródeł informacji o zawodzie);
- II. Informacje o usytuowaniu zawodu na rodzimym rynku pracy – z odniesieniami do europejskiego rynku pracy (klasyfikacja ESCO);
- III. Informacje o możliwościach doskonalenia zawodowego;
- IV. Słownik zawodoznawczy – ogólny i branżowy.

Zbiory te zawierają szereg szczegółowych informacji w każdym z wyróżnionych wyżej komponentów. W rezultacie poszerzony model informacji o zawodach umożliwia bardzo precyzyjną charakterystykę zawodu – jest rodzajem kompendium wiedzy o danym zawodzie wykorzystującym system pojęć przyjęty w zawodoznawstwie.

Przygotowanie metodologii tworzenia powyższych zbiorów informacji wymagało opracowania praktycznych procedur badawczych bazujących na wiedzy o zawodach, czyli na teoretycznych podstawach zawodoznawstwa. Procedury te zostały zrealizowane w następujących etapach:

1. Zorganizowanie współpracy z ekspertami,
2. Przygotowanie wstępnej wersji projektu informacji o zawodzie,
3. Ocena projektu (recenzje i kolejne modyfikacje),
4. Opracowanie ostatecznej wersji projektu.

Wiedza o zawodach była szczególnie przydatna podczas prac na etapach 2 i 3. Wraz z wiedzą z zakresu metodologii badań społecznych pozwoliła bowiem na osiągnięcie założonego celu – sporządzenie opisów informacji o wybranych zawodach⁸.

Akcentując znaczenie zawodoznawstwa w przyjętych w projekcie INFODORADCA+ procedurach badawczych, należy zauważyć, że wyniki projektu są nie tylko rezultatem umiejętnego wykorzystania wiedzy o zawodach, ale pozwalają też na uszczegółowienie wielu zagadnień teoretycznych. Dzięki temu możemy mówić o sprzężeniu zwrotnym między teorią a praktyką w analizowanej dziedzinie.

⁸ K. Symela, *Tworzenie informacji o zawodach funkcjonujących na rynku pracy*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych”, nr 3 2018, s. 24–36.

Bibliografia

1. Bednarczyk H., Woźniak I., Kwiatkowski S.M. (red.): *Krajowe standardy kwalifikacji zawodowych. Rozwój i współpraca*. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2007.
2. Bluszcz J. (red.): *Doradca zawodowy na drodze do profesjonalizmu – oczekiwania a rzeczywistość*. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2017.
3. Czarnecki K.M., Pietrullewicz B., Kowalik P.: *Nowy leksykon profesjologiczny*. Wyższa Szkoła Humanitas, Polskie Towarzystwo Profesjologiczne, Sosnowiec 2017.
4. Flaszyńska E.: *Polityka rynku pracy wobec procesów edukacyjnych i rozwoju zawodowego*. „Edukacja Ustawiczna Dorosłych”, nr 3 2018, s. 11–23.
5. Kołkowski L., Kwiatkowski S.M.: *Elementy teorii kształcenia zawodowego*. Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 1994.
6. Kwiatkowski S. M., Sepkowska Z. (red.): *Budowa standardów kwalifikacji zawodowych w Polsce*. Instytut Badań Edukacyjnych, Instytut Technologii Eksploatacji, Warszawa – Radom 2000.
7. Kwiatkowski S.M., Symela K. (red.): *Standardy kwalifikacji zawodowych. Teoria, metodologia, projekty*. Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2001.
8. Kwiatkowski S.M., Woźniak I. (red.): *Standardy kwalifikacji zawodowych i standardy edukacyjne. Relacje – modele – aplikacje*. Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2002.
9. Kwiatkowski S.M., Woźniak I. (red.): *Krajowe standardy kwalifikacji zawodowych. Projektowanie i stosowanie*. Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2003.
10. Kwiatkowski S.M., Woźniak I. (red.): *Krajowe standardy kwalifikacji zawodowych. Kontekst europejski*. Ministerstwo Gospodarki i Pracy, Warszawa 2004.
11. Kwiatkowski S.M. (red.): *Kwalifikacje zawodowe na współczesnym rynku pracy*. Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2005.
12. Kwiatkowski S. M.: *Standardy kwalifikacji i kompetencji zawodowych*. „Studia Pedagogiczne”, nr LXV 2012, s. 163–173.
13. Kwiatkowski S. M.: *Od kompetencji do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji*. „Ruch Pedagogiczny”, nr 4 2014, s. 25–33.
14. Kwiatkowski S.M.: *Edukacyjne funkcje współczesnych przedsiębiorstw*. „Edukacja Ustawiczna Dorosłych”, nr 4 2017, s. 157–166.
15. Nowacki T.W.: *Leksykon pedagogiki pracy*. Instytut Technologii Eksploatacji, Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Radom 2004.
16. *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 21 kwietnia 2017 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji*, Dz. U. z 2017 r. poz. 986, z późniejszymi zmianami.
17. Symela K.: *Tworzenie informacji o zawodach funkcjonujących na rynku pracy*. „Edukacja Ustawiczna Dorosłych”, nr 3 2018, s. 24–36.
18. Symela K., Woźniak I.: *Podręcznik – Jak tworzyć informacje o zawodach funkcjonujących na rynku pracy?* Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, wyd. II, Warszawa 2018.
19. Wołk Z.: *Poradnictwo zawodowe w edukacji młodzieży*. Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2006.
20. Wołk Z.: *Kultura pracy, etyka i kariera zawodowa*. Instytut Technologii Eksploatacji – PIB, Radom 2009.

prof. dr hab. Stefan M. KWIATKOWSKI – Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie